— Варко, а хто тебе любить? — репетує кожної перерви Гачківський, найвредніший хлопець у класі.

— А яке твоє діло? — відповідає Варя.

— Руда ще й ластата, гиля з меї хати! — виспівує, що збреде в дурну голову, Гачківський.

Варя здебільшого промовчує, але коли вже той аж ну допече, то вона зводить очі на Василя, але щоб не дуже й бачив хто.

Той, правда, не буде перед класом показувати, що він любить Варю, одвертається. Але одного разу не стерпів і десь у кутку придушив Гачка. Варя бачила. Гачок після того кілька разів підходив до Варі, руки в кишенях, вихра стирчить на білій голові, складав тонкі губи трубочкою і ворушив ними, мовби хотів щось казати.

"Вредне й негарне", — думала Варя про Гачка й згадувала Василя. Якийсь він такий: дивиться на неї і мовчить, дивиться і мовчить.

Вона підбігла на великій перерві до гурту хлопців, що зібралися біля турніка, і гукнула Василя: "Ходи, вчителька географії кличе".

— Чого їй? — не знав той, куди очі подіти.

— Скаже,— на те Варя.

— Варко,— гукнуло з гурту,— то це в тебе коса прив'язана чи своя?

— А вгадайте!

— Та роботи в нас нема, як угадувати...

— Своя, видно,— хтось дуже розумний. — У Лени теж така, я смикав.

— Та де,— не вірили інші,— в Лени не така, ця краща. Варя крутнулася, аж коса звилася, що їй тих вреднюків слухати. И Василеві знов:

— То йди вже, чого ти?

— Піду,— і рушив неохоче. Бо ж хлопці напосміхаються з нього: дівчину слухається.

— Це б розплести твою косу,— бадьоренький чийсь голосок, як уже Василь одійшов.

Варя вхопилася за вуста, наче злякалася: от вилетять слова — страшні, помстливі. І тільки й спромоглась, що:

— Не для тебе запліталася! — Й кинулась геть.

Та й не чула більше, що там вони кажуть, бо й немов хтось на когось посварювався,— байдуже Варці.

І на всіх уроках, які ще сьогодні були, її наче хто підмінив: руки не піднімала, аж учителі дивувались, що це з нею, і все їй стояло перед очима, як Василь повертається, і йде мовчки, і навіть не оглянувся. "Чув же він, чув",— мучилась Варка і не знаходила відповіді.

А вдома, коли вже й вечір її застав, Варка довго не могла заснути, сиділа на ліжку з розплетеною косою. їй здавалось, що якщо вона сидітиме ось так, то в голові будуть одні й ті ж думки, а вона не хотіла цього. Сповзла як нежива з ліжка, ступила в якусь глибину. Як вона не любила цього ліжка, ой! Завжди лякається, коли зранку, в сутінки, хочеш ступити донизу — і наче летиш у прірву: ліжко високе, як біла гора. Зіперлась на підвіконня, глянула в сад Варка. Дерев так багато,

далеко-далеко вони, і між деревами мовби тато походжає, високий, аж найвищих гілок шкіряною шапкою дістає. "Варя — моя кров,— каже комусь батько,— ми з нею як і посваримось, то краще виходить, ніж з кимось до ладу поговориш".

"Ой, мовчіть, тату",— хоче сказати Варка, і батько пропадає в вечірньому тумані.

Яке воно в неї, волосся? У тому світлі, що є надворі, волосся темне, а це ж не так. Варка позбирала його в обидві долоні, від шиї прогорнула, притулила два товсті хвости до скла, нехай мерзне — шибка ж холодна, а потім так повідпадає, щоб тільки трішечки на голові зосталось.

"Говоріть собі, я зроблю так, щоб більше не балакали",— думала, прикладаючи волосся до інших місць на шибці, бо ті вже понагрівались. Варка обняла себе за плечі — тягне од вікна — й, толочачи поділ сорочки, подибала до ліжка.

Отако зіперлась руками, аж вони потонули в перині, потупцяла на килимку і полізла на свою гору. У вікно подивилася: сад перевернувся, тільки хитнуло раз, другий, тиша. А завтра неділя.

З тією радістю й заснула Варка.

Коли розплющила очі, то не повірила, що вже день, навіть на вікно не схотіла дивитись — туман там, дощ чи сонце зійшло. І враз шуми напливли з різних боків — злетів літак, гудів, гудів, аж поки не піднявся високо-високо, за стіною дзенькнула дужка на відрі — то, мабуть, батько воду вніс і до матері забалакав. Аж це Микола забіг до Варки:

— Варко, вставай-но вже, мати сказала.

— Не чіпай, Миколо,— немов схаменулася Варка. — Скажи мамі, що я вже встаю, йди скажи.

— Вставай, Варко,— Микола заглядав їй у очі, ворушив бровами, усміхався, хотів, щоб і вона засміялась.

— Встаю вже, Миколо, встаю... — А сама думала, що ж це з нею було цього вечора...

Мати внесла повного кошика капустяного листя, поставила біля теплого,— Варка як вийшла до кухні в одній сорочці, то так і стояла, дивилась, як порається мати.

— Що, встала, доцю? А Микола он уже й води наносив повно. Правда, Миколо?

— Води наносив,— підтвердив Микола.

— Мамо, я відріжу косу.

— Ти що, здуріла?

— Відріжу, мамо. В мене волосся січеться, хочете, щоб усе по-випадало?

— То розчісуй дерев'яним гребінцем, ним добре, бабуся ж тобі залишила.

— Та це не від гребінця, мамо, я знаю. Яким би не зачісувалась, а все одно буде випадати.

— Ще раз, Варко, кажу тобі, не видумуй. І батько буде проти, я знаю. Ось він пішов до Петра, а прийде, то побачиш, буде проти, ще й накричить.

— Не накричить, мамо, я небагато відріжу, що й непомітно буде, от побачите.

— Так вже й непомітно. Якщо надумала, то, вважай, ножиці міри не знають.

— Ну да, вони ж залізні.

— Оце тобі й залізні. І як собі хочеш, а я різати не дам.

— Нічого, мамо, вони знову відростуть.

Мати сиділа на стільчику й перемивала капустяне листя. "Яка вона в мене велика й гарна",— подумала Варка.

— Миколо, ану глянь, чи не батько там на подвір'ї?

— Не батько,— відповів Микола.

— Варю, вдягнись,— сказала мати,— а то хтось зайде.

— Я думаю, мамо.

— Про що ж думати? Я тобі що сказала? Так і буде.

— Вам легко сказати.

— А звідки ти знаєш, що легко, Варко? Микола радісно вигукнув:

— Настя!

— Доброго ранку,— привіталася тітка Настя.

— Настя,— сказав Микола і взявся стягувати пальто з тітки.

— Доброго,— відповіла мати. — Сідайте в нашій хаті.

Тітка Настя поважним рухом звільнила голову від хустки, попустивши її на плечі, поглянула на Варку.

— А що це Варочка, як русалочка, стала та й стоїть?

— А косу хоче відрізати, чули таке?

— Косу відрізати? Варю, а що це з тобою?

— Каже, січуться, боїться, що зовсім повипадають,— мати тітці.

— Трава для того всяка є, Варю, гарно вимити раз, другий — і минеться, ой-ой як минеться.

— Вони мені заважають, тіточко,— промовила Варя.

— То січуться, а то вже заважають? — подивилася на неї сердито мати.

— Не кажіть же так, серце,— втрутилась тітка Настя.

— Як же ж не казати, як не говорити, скажіть мені? — повела мати. — А ми ж як жили? Як з тим волоссям було? Бувало, заходимо з матір'ю в хату, а баба моя сидить коло столу, як квітка, зачесана на проділ, коси сиві. Видно, були дочки її. Вони приходили рідко, але як прийдуть, то бабу обов'язково зачешуть. Начеб лучче мене й вичешуть, де там. А моя матінка в плач, у сльози, в крик. І ну причитувати, приказувати. Чи я вас не доглядаю, чи я вас зобижаю, чи вам не виперу, не наварю?

Варка стояла в довгому посеред світлиці, дивилась, яке світло гарне у вікні заходить, не пізнавала тих дерев, що ввечері бачила,— а що їх пізнавати, вони всі однакові, молоденькі,— і міркувала, чи сумно їй, чи так якось.

— Та ви, Надю, вже не так на неї,— долітали до Варчиного слуху тітчині слова. — Вона ж у вас он яка дівка. Я чула, що хлопці вже б'ються за неї.

— Ще їй в цю пору й хлопців, таке скажете.

— Коса косою, аби душа зоставалась гарною.

— Нас он в Німеччину як заганяли та везли на роботи, то ми й то не давали різати.

— А мій чоловік покійний, як, бувало, п'яненький приходив, то за що ж — за косу перш і хапався.

— От бачите, а проте не відрізали,— немов сміючись до Миколи.— Десь то і їй заболіло, тако ні сіло ні впало не здумає різати.

— Що у наш час може бути, Настунько? Живи, вчись, горя не знай.

— Та це так, але ж і доросла вона у вас, я тільки тепер-о і придивилась пильненько.

Варка добре почула останні слова, і вони привели її до тями. Вона оглянулась і зустріла материн погляд — такий змучений якийсь.

— Я піду, мамо,— мовила тихо Варка, і жінки вже їй ні слова не говорили, тільки дивились.

І не зогледілась Варка, як вибігла на мороз. Батько стояв на подвір'ї, мабуть, не знав, що йому робити. Варя всміхнулась з тієї безпорадності батькової. Як йому добре, думала вона, був у дядька Петра, нагомонілись (Варка то знає, чого він такий добренький), а тепер боїться в хату заходити, бо там мама і тітка.

— Тату, я косу відріжу, й мамі вже казала.

— Та йди ти! Хіба візьмеш і відріжеш?

— Ось зараз біжу, вже й одяглася.

— Що ж ти, доню, собі надумала: взяти та й відрізати косу?

— Та не бійтесь, тату, що ж мені буде?

— Та роби, як хочеш, доню, тільки ж як це воно тепер буде, так наче й хтозна.

Варці хотілося швидше піти, а батько ще щось думав казати.

— Ти, Варю, дивись, я хіба тобі що зроблю? Ти ж знаєш, я нікого не боюсь. А якщо будуть казати, що ми тобі гроші за косу дамо, то ти не бери, хай вони сказяться. Відріжуть, і ти косу з собою забери, чула, Варко?

— Добре, я вже піду, тату.

Варка хотіла швиденько, але не так вийшло: вона вже на цій дорозі ой-ой скільки падала — канавки, у яких вода позамерзала і той льодок снігом пухкеньким затулився, аж тягнуть за ногу, щоб ступила.

Літачок оно такий маленький випурхнув над деревами, що закривали аеродром. "Боже, наче з мене вилетів",— подумала Варка.

їй здалось, що як тільки вона добіжить до тих високих тополь, за якими ще сад, а там уже й місто, то їй стане легко-легесенько. Але ще було йти та йти, і їй уже щось таке здавалось, наче біжить хто за нею, і вона аж ходу прискорювала.

Проте оглянулася: Василь тупцює стежечкою за тими тополями. Чого це йому теж цієї пори до міста?

— Варю, лови!

Вона оглянулась і не встигла нагнутися: сніговою пилюкою їй війнуло на розкутану голову.

І собі нагнулася — снігу зачерпнути.

— А щоб знав, як на дівчат снігом кидатися!

Та вже й дороги не розбирала, побігла між деревами, горнучи високий сніг колінами.

— Варко, не втікай, щось скажу! — гукнув їй услід Василь.

— А щоб знав,— нашіптувала Варка,— щоб знав.

— Та он же де стежка, Варко!

Варка вхопилася за гіллячко старої яблуні, аж отямилась трохи.

Тихо так обізвалася:

— А куди це ти зібрався вдосвіта?

— По хліб до міста,— радо одказував, думаючи, що, може ж, по дорозі.

— А я так. Ще й сама не знаю.